

gördüğü rejimlere karşı mücadele etmeyi günümüzde de sürdürmektedir. Son yıllarda dünyanın en gerilimli ve sorunları bir türlü bitmeyen bölgesi durumundaki Ortadoğu'nun en önemli sorunu İsrail Devleti ile Filistin ve komşu Arap devletleri arasındaki çatışmadır. Bölgede iç savaşla yıpranmış Lübnan, iki parçaya ayrılmış Kıbrıs ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a müdahalesi gibi başka sorunlar da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sami Öngör, *Orta Doğu (Siyasi ve İktisadi Coğrafya)*, Ankara 1964; M. S. Anderson, *The Eastern Question: 1774-1923*, London 1966, tür.yer.; Necdet Tunçdilek, *Güneybatı Asya*, İstanbul 1971; G. Lenczowski, *The Middle East in World Affairs*, Ithaca 1980, s. 689-734, 765-812; H. Bowen – Jones, "Development in the Middle East", *Change and Development in the Middle East: Essays in Honour of W. B. Fisher* (ed. J. I. Clarke – H. Bowen-Jones), London-New York 1981, s. 3-23; L. C. Brown, *International Politics and the Middle East*, Princeton 1984, tür.yer.; M. E. Yapp, *The Making of the Modern Middle East: 1792-1923*, London 1987, s. 47-96; a.mlf., *The Near East since the First World War*, London 1991, s. 379-439; G. Feuer, *Çağdaş Ortadoğu Araştırma Kitavuzu* (trc. Davut Dursun), İstanbul 1990; A. Hourani, *A History of the Arab Peoples*, London 1991, s. 7-12, 258-262, 265-298, 315-322, 353-372; D. Fromkin, *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East, 1914-1922*, London 1991, tür.yer.; W. R. Polk, *The Arab World Today*, Cambridge 1991, s. 383-492; B. Lewis, *Ortadoğu* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1996, tür.yer.; a.mlf., "Orta Şarkın Tarihi Hüviyeti", *ACİFD*, XII (1964), s. 75-82; Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, İstanbul 2001, s. 129-142, 323-453; a.mlf., "Jeopolitik Teoriler Çerçevesinde Dünya Kuvvet Dengesi ve Ortadoğu", *İlim ve Sanat*, sy. 6, Ankara 1986, s. 6-14; L. Fawcett, *International Relations of the Middle East*, Oxford 2005, tür.yer.

GÖKHAN ÇETİNSAYA

ORTAHİSAR CAMİİ

Trabzon'un fethinden sonra
Fâtihten Sultan Mehmed'in
şehirin en eski kilisesinden çevirip
ilk cuma namazını kıldığı cami.

Şehir merkezinde sur içinde yer alan yapının ilk defa IV-V. yüzyıllarda Aziz Andreas'a izâfe edilen bir manastır kompleksinin içinde yapıldığı kabul edilmektedir. XI-XII. yüzyıllarda üç nefli bir bazilika olarak yenilenmiş, 1214-1235 yılları arasında haç planlı hale getirilmiştir. Trabzon'un 1461 yılında fethinden sonra Fâtihten Sultan Mehmed tarafından camiye çevrilmiş ve mimari özelliklerini koruyarak günümüze kadar gelmiştir. Fâtihten Camii diye de anılan yapıyı bazı araştırmacılar Altunbaşlı Bâki-

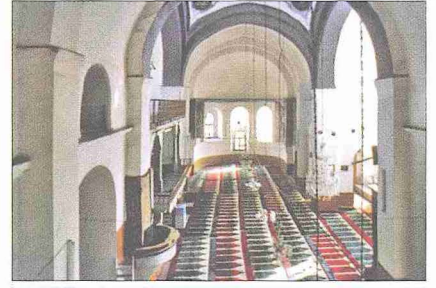
re Kilisesi olarak adlandırmıştır (G. Millet, S. Ballance ve A. Bryer – D. Winfield).

Yapının merkezi kubbesi on ikigen şeklinde yüksek kasnaklı olup içte pandantiflere oturur. Yan neflerin üzerinde galeriler vardır. Sahınların üstü beşik tonozlarla örtülüdür. Geniş orta nef doğuda içten dairevi, dıştan beşgen bir apsisle son bulmaktadır. Güneydeki protesis ve dioknikon odası kubbemsi tonozla örtülmüştür. XIII. yüzyılda ayrıca batıya Kafkas etkileri ve mahallî etkiler taşıyan bir dış narteks eklenmiştir.

XIII-XIV. yüzyıllarda yapıya kuzeydeki iki sütunlu giriş ve bu kısmın doğusunda iki hücre ilâve edilmiştir. Trabzon Komnenos kralları burada tahta çıkmış, bazıları kilise içerisine ve avlusuna gömülmüştür. IV. Alexios'un avludaki baldaken türbesi Trabzon'un fethiyle ilgili bir efsanede adı geçen Hoşoğlan'a izâfe edilmiştir. 1916-1918 Rus işgali sırasında arkeolog F. I. Vopenski ve arkadaşlarının bu yapı içinden topladıkları eski eserlerin ve yazmaların çok azı Rusya'ya ulaşmış, diğerleri Rumlar ve Ermeniler tarafından yağmalanmıştır. Bu sırada kralın kemikleri türbeden çıkarılıp götürülmüş, türbe ile yanındaki ejder lüleli kulaklı çeşme ve şadırvan tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır.

Evliya Çelebi cami hakkında ayrıntılı bilgi verirken günümüzde izi kalmayan Fâtihten adına bir medresesi, sıbyan mektebi, imaret ve dârülkurrâsının olduğunu belirtir. Türk devrinde caminin esas girişi kuzeye alınmış, güney duvarının ortasına bir mihrap yerleştirilmiş, minber konulmuş ve minare yapılmıştır. Muntazam bir taş işçiliğine sahip olan binanın üst örtüsü kurşun kaplıdır. Camiye esas giriş kuzeydeki iki iyonik sütunlu mekândan sağlanmıştır. Batıda narteksin ortasından ve doğuda sonradan birer kapı daha açılmıştır.

Mihrap taştan yapılmış olup süsleme bakımından zengindir. Üçgen mihrap nişinin yan yüzleri, aradaki bordürleri geometrik bezelidir. Nişin üzerinde mukarnaslı bir kavsara yer alır. Bu nişi çevreleyen geniş bordürlerden en dıştaki, mihrabın yarı yüksekliğine kadar uzanan kare kesitli ayaklar üzerinden başlayan geçmeli geometrik süslemelidir. İçte ise mukarnaslı geniş bordür ve aralarında zencereklili silme bulunan iki kapalı sekizgenler geçmesinden oluşmaktadır. Nişin üstündeki aynalıkta geometrik rozetler vardır. Mihrabın doğu yan yüzündeki anarım kitâbesinde 1215 (1800) tarihi ile Ömer ismi okunmaktadır.

Ortahisar Camii ve içinden bir görünüşü

Ceviz ağacından yapılmış değerli bir sanat eseri olan minberin sadece doğu yüzü işlenmiştir. Kapısı, taht kısmı ahşap oyma bezelidir. Esas üçgen biçimli yan yüz, on iki kenarlı kapalı şekillerin kesişmesiyle ortada meydana gelen altı kollu yıldızlardan (mühr-i Süleyman) ibarettir. Minberin aynalıkla korkuluk kısmı birleştirilip aynı kompozisyonla bezenmiştir. Bu uygulama Anadolu'da diğer ahşap minberlerde görülmez. İç yüzeyler oyularak rûmî ve palmet motifleriyle doldurulmuştur. Minberin süpürgeliğiyle köşkün altındaki kapak üzerinde de geometrik kompozisyonlar yer alır. Kapı kemeri, köşk korkuluğu ve kemerleri ajur tekniğinde işlenmiştir. Çatma kündeğâri olarak yapılan ve sonradan onarıldığı anlaşılan minber fetihten sonra başka bir yerden sökülerek buraya getirilmiş olmalıdır. Selçuklu özelliklerini taşıyan minber XV. yüzyıla tarihlendirilebilir. Caminin orijinal kapı kanatları korunamamıştır. Kapı aynalarının ortasında geometrik geçmeler etrafında bir kitâbe kuşağı bulunmaktaydı. Camide Evliya Çelebi'nin sözünü ettiği ahşap süslemeli hünkâr mahfilinden iz yoktur. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin tesbit ettiği kuzey girişindeki ahşap korkuluklar ve içteki iki katlı ahşap mahfiller de korunamamıştır.

Caminin minaresi kuzey giriş mekânının yakınında yer alır ve binadan ayrı olarak yüksek bir kaide üzerine oturtulmuştur. Ortahisar Camii'ne değişik zamanlar-

Ortahisar Camii'nin mihrabı

da kitâbeler konmuş, süslemeler yapılmıştır. Bunlardan kuzeyde esas giriş kapısının üstündeki mermer lento üzerinde Âyetü'l-kürsî yazılmış ve sonuna "târîh-i feth-i Trabzon 867" ibaresi eklenmiştir. Sonradan yazılan bu tarih doğru değildir. Caminin doğu kapısı üzerindeki kitâbeye göre burası 1253'te (1837) Hazînedarzâde Osman Paşa tarafından açılmıştır. Doğu cephesinde ayrıca apsinin kuzeydeki duvar üzerine Rakkas Sinan Bey'in Kulaklı Çeşme'ye ait 888 (1483) tarihli kitâbesiyle 873 (1468) tarihli Sûfi Ali Bey'in adı geçen sur onarım kitâbesi ve Hazînedarzâde Osman Paşa'nın 1254 (1838) tarihli çeşme kitâbesi bulunmaktadır. Mihrabın doğusundaki oda ise üzerindeki 1258 (1842) tarihli kitâbeye göre Hazînedarzâde Abdullah Paşa'nın kardeşi Ahmed Muhtar Bey tarafından kütüphane haline getirilmiştir. Anlaşıldığına göre Ortahisar Camii Vakfı, Trabzon'un en güçlü vakıflarından biriydi ve Hazînedarzâdeler bu vakfa büyük destek vermişti. Caminin batı kapısı üzerinde 1295 (1878) tarihli bir kitâbe daha vardır. Cami içerisinde bazı hat örnekleri eskilerinin üzerinden geçirilmiş olup XX. yüzyılın başlarına aittir. Caminin kuzeydoğusundaki hücreler bir ara sıbyan mektebi olarak kullanılırken buradaki duvara bir çeşme yapılmıştır. 1971 yılındaki onarımda avlu beton kaplanarak bir şadırvan ve yer altına bir helâ yerleştirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 87-90; Ch. Texier, *L'architecture byzantine*, London 1864, s. 228-229; Mükerrrem Anabolu, *Trabzon'daki Bizans Çağı Yapıları*, İstanbul 1969, s. 6-7; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi IV*, s. 861-865; Şamil Horuloğlu, *Trabzon ve Çevresinin Tarihi Eserleri*, Trabzon 1983, s. 37-39; A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of*

the Pontos, Washington 1985, s. 238-243; Haşım Karpuz, *Trabzon*, Ankara 1990, s. 17-20; Mehmet Kurnaz, "Trabzon'da 35 Vakfa Ait Notlar", *Trabzon Fetih Yıllığı* (haz. İsmail Hacifettahoğlu – Muhittin Bal), Ankara 1994, s. 74-105; Murat Yüksel, *Trabzon'da Türk-İslâm Eserleri ve Kitâbeler*, Trabzon 2000, I, 65-76; G. Millet, "Les monastères et les églises de Trébizande", *Bulletin de correspondance hellénique*, sy. 19, Paris 1895, s. 419-459; Halil Edhem, "Trabzon'da Osmanlı Kitâbeleri", *TOEM*, VIII/48 (1918), s. 321-354; S. Ballance, "The Byzantine Churches of Trebizond", *Anatolian Studies*, sy. 10, Ankara 1960, s. 141-175; H. W. Lowry, "Trabzon'daki Yeni Cuma Camii: Nasıl ve Niçin Bu Adı Almıştır?", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, III, İstanbul 1975, s. 103-112; Veysel Usta, "Rus Bilimler Akademisi Heyeti Tarafından İşgal Yıllarında Trabzon'da Yapılan Çalışmalar ve Rusya'ya Götüürülen Eserler", *TDA*, sy. 153 (2004), s. 11-24.

HAŞIM KARPUZ

ORTAKLIK

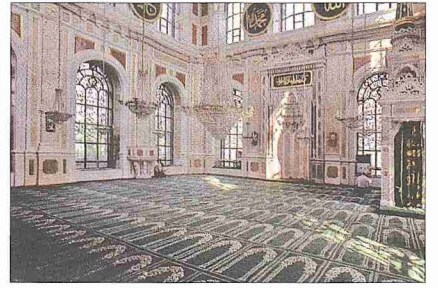
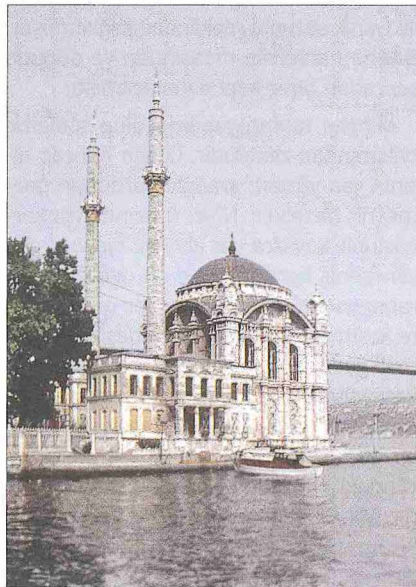
(bk. ŞİRKET).

ORTAKÖY CAMİİ

İstanbul'un Beşiktaş ilçesi
Ortaköy semtinde
XIX. yüzyıla ait cami.

Büyük Mecidiye Camii olarak da bilinen yapı Ortaköy İskele Meydanı'nın kuzey ucunda yer almaktadır. Daha önce caminin bulunduğu yerde 1133'te (1721) Vezir

Ortaköy Camii

Ortaköy Camii'nin harim kısmından bir görünüş

İbrâhim Paşa'nın damadı Mahmud Ağa'nın yaptırdığı bir mescid vardı. Bu yapı, muhtemelen 1740'larda Mahmud Ağa'nın damadı Kethüdâ Devâtdâr Mehmed Ağa tarafından yenilenmiştir. *Hadikatü'l-cevâmi'*de, Kethüdâ'nın yaptırdığı binanın "bir şerefeli minare ve mahfel-i hümayun ve bütün levâzimatıyla sâhil-i deryâda inşa edildiği" belirtilmektedir. Bugünkü yapı, giriş kapısı üzerinde yer alan Ziver Paşa'nın yazdığı kitâbeye göre 1270'te (1854) Sultan Abdülmecid tarafından inşa ettirilmiştir.

Mimarî Nikogos Balyan olan cami, XIX. yüzyıl selâtin camilerinde olduğu gibi harim bölümü ve girişin önünde yer alan hünkâr kasrından oluşmaktadır. Batıdaki hünkâr girişi dışında her iki bölümün meydana getirdiği kompozisyon kuzey-güney aksına göre simetriktir. İki ayrı bölümün birlikte yer aldığı doğu ve batı cephelerinde harim ve hünkâr bölümleri ölçü olarak birbirine eşittir. Harim bir kenarı yaklaşık 12,25 m. uzunluğunda kare bir mekân olup üzeri pandantiflerle geçişi sağlanan sağır kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Kuzeyde yer alan diğer bölümlerin üstü tonozla örtülmüştür. Son cemaat yeri içe alınmış enlemesine dikdörtgen planlı bir giriş holü niteliğinde olup ortada kapı, yanlarda pencere olan üç açıklıkla galeri altına, oradan da harime geçilmektedir. Yapının geniş ve yüksek pencereleri vardır. Harimde giriş holü dışındaki diğer üç cephede iki sıra halinde büyük yuvarlak kemerli üçer pencere yer alır. Bunlardan kible cephesinin alt orta penceresi sağır olup buraya mihrap yerleştirilmiştir. Mermerden kademeli mihrap nişi empire üslubundadır. Köşe dolguları kabartma girift bitki motifleriyle, bordürü kabartma geometrik motiflerle bezelidir. Mermer minber pembe renkli taşlarla süslenmiştir. Korkuluklarında geometrik motiflerle ve yan-